

„A miskolc–csabai utazásra csak homályosan emlékszem, abban az időben, amikor még se vasút, se jó országút nem volt: hosszú utazás lehetett. De a csabai megérkezés már világosan a fejemben maradt. 1851. november elején történt. Őszi nap, minden szomorúsággal, ólomszürke ég és a messziségben fekete foltok tűnnek elő szabályos sorakozásban, élesen kiválva az egyhangú háttérből, amely átszeli a horizontot. Nagybátyám két templomtornyot mutatott a messziségben, az egyik magas volt és karcsú, a második ennek csak a feléig ért, s mégis úgy néztek ki, mintha egymással szembe fordulva beszélgetnének.

– Látod a templomtornyokat? – kérdezte.

– Az Csaba.

Már nagyon türelmetlen voltam, hogy új otthonomba érkezzünk, de kocsink megfeneklett az úton. Ló és kocsi fekete sártengerben úsztak, valóságos mocsár közepette. Az utat karók jelezték, amelyeket nagy távolságokban becövekeltek a földbe. Ennek az volt a célja, hogy az utasok ne tévedjenek oldalra.

Lassan jutottunk előre. A város látképe csodálatba ejtett: hosszú-hosszú utca, egészen alacsony, széles házzal, amelyek szalmafedelei mintha a földből nőttek volna ki. Mind rendjében, sorjában állottak, akárcsak a Rue Rivolin, Párisban. A harminchatezer lakosú várost két hosszú utca vágja keresztbe. A középén, ahol az utcák metszik egymást, farkasszemet néz a két templom. Mindenütt csend uralkodik, egy lelket sem látni sehol, a házból kutyák rontanak a szekérre, hangosan megugatják, aztán ismét eltűnnek a kerítések mögött.

Harang zúg mélabúsan, mire megkérdezem a nagybátyámtól:

– Miért harangoznak itt olyan lassan?

– A toronyóra jelzi az időt – feleli.

Miskolcon sohasem hallottam ilyen kongatást. Egyre tovább haladtunk.”

(Munkácsy Mihály: *Emlékeim*. Bp., 1921.)

A FEDÉLEN:

Munkácsy 1890 körül. Eredeti fénykép.

Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, Budapest;

Békéscsaba központja 1858-ban.

Haan Antal rajza;

A kismegyeri Reök-birtok Munkácsy műtermével.

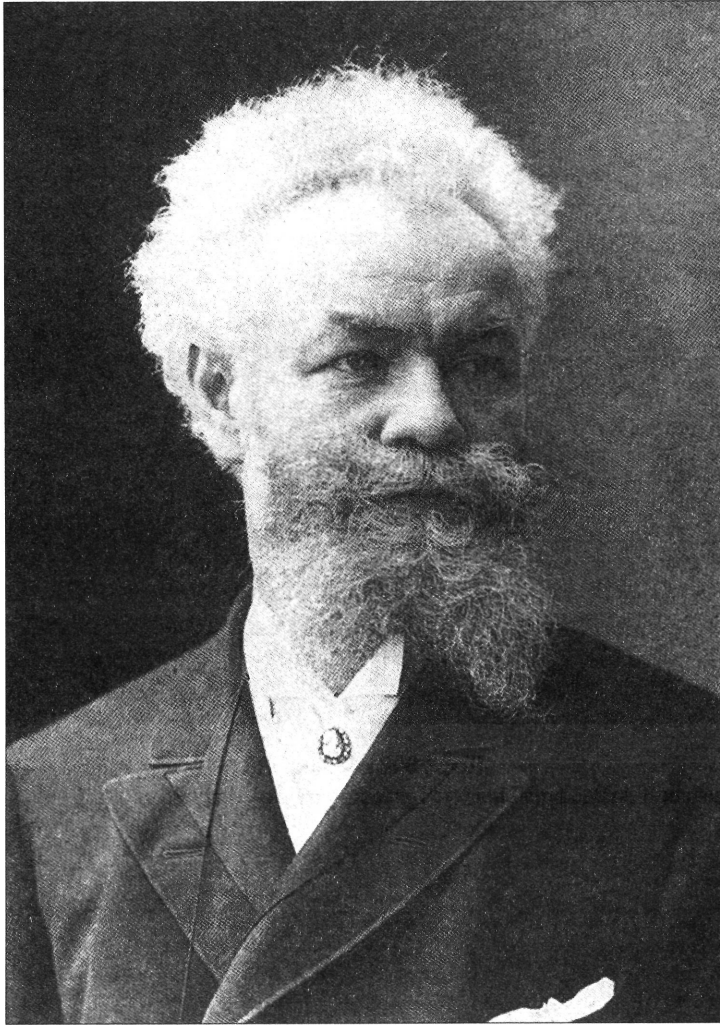
Térképrészlet. 1883. Békés Megyei Levéltár, Gyula;

Ásító inas. Tanulmányfő.

(Düsseldorf, 1869. Olaj, fa; 31×24 cm; ltsz.: 1897;

jelzés nélkül; Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Munkácsy Békés megyében

Munkácsy 1890 körül

Eredeti fénykép. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, Budapest

CZEGLÉDI IMRE

*Munkácsy
Békés megyében*

BÉKÉSCSABA, 2004

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 26.
Publications of the Museums of the County Békés 26.

Sorozatszerkesztő:

SZATMÁRI IMRE

MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

Szerkesztette:

SZATMÁRI IMRE
NAGYNÉ VARGA ÉVA

Fotók:

Barabás Ferenc, Czeglédi Imre, Latorcai János,
Lukács Tihamér, Mester Tibor, Váradi Zoltán

A fedelelet tervezte:

BARABÁS FERENC

A kiadványt támogatta:

Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

ISBN 963 7219 536

ISSN 0139 0090

Köszönetet mondunk a Magyar Nemzeti Galériának és a Déri Múzeumnak
a kötet megvalósításához nyújtott segítségéért.

Kiadja:

a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2004
H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9. Telefon/fax: 00 36 66 323 377
Honlap: www.bmmi.hu; www.munkacsy.hu; E-mail: mmm@bmmi.hu
Felelős kiadó: dr. Szatmári Imre, megyei múzeumigazgató

Tartalom

Bevezetés	7
I. Miskolctól Békéscsabáig	9
II. Csabai gyermekévek (1852–1854)	13
Reök István	13
Csabán 1852-ben	19
Egy végzetes rablótámadás (1852. december)	26
1853-ban	28
Vidovszkyék szomszédságában	31
III. Az asztalosinas (1854?, 1855–1858)	37
Az „úrfi” inasnak megy (1854 nyara vagy 1855. január)	37
Lang György asztalosmester	40
A kisinás (1854 nyara?, 1855. január–1856. október)	42
Az öreginas (1856. október–1858. május)	54
Legényavatás (1858. május)	63
Májustól októberig	63
IV. Amíg a művész csillaga felragyog (1858–1869)	66
Az asztaloslegény Aradon (1858. október–1860)	66
„Az asztalosság és a művészet között” – Gyula (1861)	71
Újra Aradon – Szamosy mellett (1862)	94
Először Gerendáson (1862. ősz–1863. május)	100
Gerendás – Békéscsaba (1865. szeptember–1866. február)	106
Újra Gerendáson (1866. szeptember)	115
Utoljára a pusztán (1867. augusztus–október)	116
A névváltoztatás (1868. október)	120
V. A Mester és Békés megye	124
A <i>Siralomház</i> időszakában	124
„ <i>Parainesis</i> ” Munkácsy Mihályhoz	128
Készülődés Csabára (1872–1873)	135
Nászúton Békéscsabán (1874. szeptember–október)	137
Búcsú Reök Istvántól	140
Utolsó látogatások	142
Munkácsy emléke	147
Két barát Békésből	152
Végszó	155
Időrendi áttekintés	156
Rövidítések	160
Források	160
Resumé	164
Résumé	167
Zusammenfassung	170
Képek jegyzéke	173
List of pictures	175
La liste des tableaux	177
Verzeichnis der Bilder	179

A SZÖVEG KÖZTI JELEKRŐL

Tanulmányunk első részében a fő forrásunk Munkácsy önéletrajza, az *Emlékeim* volt, annak első magyar nyelvű kiadása Lestyán Sándor fordításában (Amicus Kiadó, Budapest, 1921).

Munkánk során úgy láttuk, hogy a fordítás néhány fontosabb részlete eltér Munkácsy önéletrajzától, ezért más fordítást is igénybe vettünk, hogy a valóságos önéletrajzot idézhessük. Ha az idézetek során az említett fordítástól eltértünk, kétféle jelet találhat az olvasó:

A »...« jel közé tett szövegrészt az *Emlékeim* Végvári Lajos előszavával ellátott második kiadásból idéztük (Hungária Kiadó, Budapest, 1951), mert ez jobban egyezik Munkácsy önéletrajzával.

A >...< jel közé szedett szövegrészt jelen tanulmány számára fordítottuk a francia eredetiből, mert ezeken a helyeken az említett régi fordítás nemegyszer lényegesen megváltoztatta az *Emlékeim* szövegét (adatok, leírások, helyzetek, mondanivalók). A régi fordítást lábjegyzetben közöljük, hogy a különbséget az olvasó külön keresés nélkül érzékelhesse.

Bevezetés

Nincs még egy személyisége a magyar művészettörténetnek, akinek élete annyira ismert lenne a közönség előtt, mint Munkácsy. Ez elsősorban a róla szóló regények hatásának tulajdonítható, olyan műfajnak, amelyben a tények és az írói fantázia szabadon váltja egymást, a valóság keveredik az írói fantáziával – s az olvasó „életrajzként” kezeli a kor divatjának megfelelően megírt műveket. E szerint ítéli meg a „főhöst”, akinek alakja azonban része nemzeti kultúránk kincsesházának, így nem közömbös, milyen képet kap róla az olvasó: tiszteletet ébreszt avagy épp tiszteletet rombol. Ezért nagy az irodalom felelőssége.

Munkácsy élete hálás regénytéma. A gyalupadtól a világhírig ívelő pályája eleve megadja a regény vezérfonalát. S az „életrajz” megírásához Munkácsy maga is hozzájárult, amikor az 1880-as években *Emlékeim* címmel megírta gyermekkorának történetét, melyet 19 éves koráig követ végig a dickensi nyomort megelevenítve. Gyermekkorának felidézéséhez a szakirodalom is ezt a forrást használja.

Kétségtől gazdagon megrajzolt gyermekkor.

De vajon igaz-e? S nincs-e több, más, amit meg kell menteni a feledésből, hiszen minden év távolabb visz az eseményektől, egyre ritkul azoknak a sora, akik ki tudják egészíteni a szótlán dokumentumokat.

S kik voltak a szereplők? Hol a gyermekkor leírt világa?

Ezek a kérdések vezettek Munkácsy életének kutatásakor. A munka nem volt hibavaló. Korabeli levéltári iratok, elsárgult újságok apró cikkei, lassan előkerülő családi levelezések gazdagították az *Emlékeim* élményanyagát.

Ennek következtében néha változik az ismert kép. Munkácsy önéletrajzában a kor divatos naturalizmusának hatása, a szélsőséges jelenetek keresése felnagyította a gyermek és a nagybácsi ellentétét. Most, a dokumentumokat vallatva Reök István alakja közelebb kerül a valósághoz. De ugyanígy változik a Munkácsy gyermek- és ifjúkoráról kialakított kép nem egy részlete is: életközelibbé, sokszínűbbé válik a források felhasználása után. A kortársak megszólaltatása a híressé vált Miska életének egy epizódját elevenítik meg, tágítják az *Emlékeim* világát.

Időben túllépve Munkácsy önéletrajzán, folytattuk Munkácsy kötődésének kutatását a megyéhez, bemutatva annak forrását – elsősorban a negyedszázadon át itt lakó Reök családot –, a vissza-visszatérést, a „hazalátogatás” emlékeit, egészen Munkácsy emlékének ápolásáig.

Emellett az aradi évek ismertetése is bekerült a kötetbe, mert az itt töltött időszak – ha földrajzilag kívül is esik – beékelődik Munkácsy Békés megyei életébe, így azok megismerése teljesebbé teszi a festőművész ifjúkorának bemutatását, megértését.

Munkáinkkal Munkácsy Mihály előtt kívántunk tisztelni az utókor hálójával és tisztetével.

*

A könyv első kiadása elfogyott, így kerülhetett sor a másodikra. Felhasználtuk a lehetőséget, hogy bizonyos helyeken változtassunk a feldolgozáson: kiegészítsünk eseményeket a jobb megértés érdekében; a személyekről bővebb tájékoztatást adjunk; néha kiemelünk szövegrészeket a mondanivaló hangsúlyozása végett; s néhány helyen újra fordítottuk Munkácsy önéletrajzában francia nyelvű eredeti szövegét, mert a magyar fordítás eltér ettől.

I.

Miskolctól Békéscsabáig

A Munkácsyról szóló hatalmas irodalom alig szól származásáról, családjáról. Édesapjáról mindig megemlítik, hogy kincstári sótsízt volt, de mindössze ennyi. Többször megpróbálták felderíteni a család eredetét – sikertelenül.

Édesanyja származása pedig teljesen ismeretlen maradt, holott mind Munkácsy, mind a Munkácsy-irodalom gyakran említi a Reök családot, s többen közülük meg is örökített Munkácsy ecsetje. Illő tehát, hogy közelebről megismerkedjünk Munkácsy családjával.

Az utóbbi évek kutatásai alapján ma már tudjuk, hogy apai ágon a Lieb család a Sáros megyei Sóváron élt, az ottani sóhivatalban töltöttek be különböző állásokat. *Lieb Ignác* sóvári tisztviselő és *Kasztnér Anna* – Munkácsy nagyszülei – 1793-ban kötött házasságából, mai ismereteink szerint, három gyermek született:

Mihály 1800	Mária 1801	Imre 1802
----------------	---------------	--------------

Az elsőszülött Mihály – Munkácsy édesapja – ugyancsak a sóvári sóhivatalban kezdett el dolgozni 15 éves korában. 1821-ben megnősült, ezután különböző városokban eltöltött 20 évi szolgálat után jutott el a vidéki sóhivatalok vezető állásáig, a sóhivatali ellenőri tisztségre. 35 éves volt, amikor 1835-ben felesége meghalt, két gyermeket hagyván Lieb Mihályra: Cecíliát és Arnoldot, a későbbi katonáirót.

Munkácsy édesanyjának származását kutatva az adatok a nagy múltú Forgách grófok szabolcsi birtokához vezetnek. Mándokon, ebben az észak-szabolcsi falucskában volt gazdatiszt Munkácsy anyai nagyapja. Az anyakönyvi adatok szerint „*Tis (tekintetes) Dominális Tisztartó Röck Theofil úr*” és „*nemzetes Szélig Anna asszony*” 1800-ban kötött házasságából – mai ismereteink szerint – hét gyermek született, közülük hatot felneveltek:

Karolina 1801	Lajos 1806	Pál Antal 1808†	Pál 1809	Antal 1810	Erzsébet Cecília 1812	István Imre 1816
------------------	---------------	--------------------	-------------	---------------	-----------------------------	------------------------

Korban a két legfiatalabb: Cecília volt Munkácsy édesanyja és István a nevelőapja, a sokat emlegetett „nagybácsi” vagy „Pista bácsi”.

A Reök család jómódban élhetett. Minden gyermeket magas iskolai végzettséghez segítettek. Lajos uradalmi ügyész lesz Pécsen, Pál főmérnök a Nagykároly melletti Kaplonyban, Antal gazdatiszt a Mátrában Cserépváron, István ügyvéd Pesten, s Cecíliáról, Munkácsy édesanyjáról is azt jegyezték fel, hogy művelt, iskolázott nő volt.

Innen választott hát feleséget 1839-ben a négy éve özvegyen élő *Lieb Mihály*, s második feleségével, a 27 éves *Reök Cecíliával* előbb Ungvárra, majd 1841-ben Munkácsra költöztek.

Házasságukból öt gyermek született:

Emil 1841	Aurél ?	Mihály 1844. 2. 20.	Gizella 1846?	Gyula 1848?
--------------	------------	------------------------	------------------	----------------

A középső volt Mihály – a későbbi Munkácsy –, akinek tehát két bátyja, egy öccse és húga s édesapja első házasságából két féltestvére volt.

A szabadságharc már az apa új állomáshelyén, Miskolcon találja őket. A csatazaj elől Lieb Mihály vidékre küldi beteges feleségét és öt gyermekét a Bükk rengetegében, Cserépváron lakó

sógorához, Reök Antalhoz. Őt magát negyvennyolcassága miatt elfogják és börtönbe vetik. Itt szerzett betegsége haláláig kíséri. S bár még visszakapja hivatalát, így családját is visszaviszi Miskolcra, hamarosan bekövetkezik az első tragédia: felesége – Munkácsy édesanyja – 1850. január 12-én meghal.

Lieb ugyan másfél év múlva – 1851. szeptember 21-én – újra megnősül, fiatal felesége, egy megyei tisztviselő özvegyének leánya alkalmatlannak bizonyult a gyermekek nevelésére. A harmadik házasság rövid életű lett: fél év múlva, 1852. május 14-én Munkácsy édesapja is meghalt – agyvérzésben. Munkácsy így emlékezik meg erről a napról önéletrajzában:

„Egy napon mindnyájunkat ágyához hívott. Sohasem felejttem el ezt a képet: letérdelgetett bennünket és sorra megáldott, egyiket a másik után. Most is érzem, ahogyan kezével a fejemet simogatja – most is látom a párnában süllyedő fekete haját és a tiszta homlokot. Másnap reggelre meghalt...”

Húsz évvel az események után írt levelében a legidősebb fiú, Emil így idézi fel ezeket a napokat:

„... mily boldogok voltunk egykoron, mennyire szerettek bennünket feledhetetlen jó szüleink és mint hangzott jó atyánk végperceiben adott áldása; – bár a legidősebb én is csak gyermek voltam, szavai azonban keblemen örökké élni fognak. Együtt térdelénk ágya előtt az éghez fohászzkodva megmentéséért, de hasztalan, imánk meghallgatást nem nyert és mi bánattal szívünkben bizonytalan jövőnek nézve elébe egymástól való valánk kénytelenek.”

Az árvákat a Reök család vette magához.

„Négy nagybátyámnak és egyetlen nagynénémnek jutott a szerencse, hogy osztozkodhattak fölöttünk – írja Munkácsy –. Minden nagybácsi magához fogadott egy gyermeket, s így szétkerültünk a világ négy tájkára. Nagynénénk is Csabán lakott, ugyanott, ahol egyik nagybátyánk. Így került Giza, a fiatalabb nővérem ugyanabba a városba, ahová >kissé <¹ később én is követtem Reök bácsihoz.”

Munkácsy szerint tehát négy nagybátyja és egy nagynénje „osztozott” fölöttük. Malonyay Dezső, Munkácsy titkára és életrajzírója úgy említi, hogy Emil és Gyula Cserépvárra került Reök Antalhoz, Aurél a Szatmár megyei Kaplonyba Pálhoz, Mihályt Reök István Békéscsabára hozta, és itt tartózkodott már húga, Gizella is Karolina nagynéni, Steinerné vendégszerető házában, – így Lajos kimaradt a nevelőszülők közül.

A gyerekek elszakadtak, s voltak, akik többé már nem is találkoztak.

A miskolci tragédiát alapos homály fedi még. A mostoha „kegyetlenségét” gyakran felvetik ugyan az életrajzírók, de nem tudhatni, hogy Munkácsy vagy a Reök család személyes közlésén, esetleg más – de sohasem közölt – dokumentumon alapul ez a kép, vagy éppen a „mostoha” szóhoz tapadt pejoratív tartalmat ruházták rá Lieb fiatal feleségére.

Azt már mi is említettük, hogy a fiatal feleség alkalmatlannak bizonyult a gyermekek nevelésére. Ezt Vadnay Károly miskolci születésű kortárs író visszaemlékezésére s egy – 1882-ben Munkácsyhoz írt – levélre alapoztuk. Írója, Papp István elmondja, hogy anyja, özv. Papp Istvánné Miskolcon lakott, és Munkácsy legidősebb testvére, Emil náluk volt kosztos diák, amikor iskoláit végezte:

„... egy alkalommal nagy Bátya Reök István úr egy 7-8 éves hidegglelős kisfiút hozott anyámhoz hogy könyörüljön a beteg gyermeken miután mostoha anyja ápolása alatt a gyermek nem lesz jobban. – Szegény boldogult Édes Anyám a kisfiúnak rögtön ágyat vettetett és nála felgyógyult – azon kisfiú ön volt...”

¹ A korábbi fordításból hiányzik, de a Csabára kerülésük körülményeihez fontos szó.

Meglepő levél ez, különös adatokkal: Miskolcon a Békéscsabáról(!) odautazó Reök István gyógyíttatja Miskát. – Miért nem a mostoha? – A körülmények valóban olyanok lehettek, hogy a gyermekek nem maradhattak a mostoha házában.

S a mostoha, két évtizeddel az elválás után, 1872-ben levelet ír Munkácsynak:

„... te voltál a Gyermekek közt nékem a leg kedvesebb, és szeretelek volna magamnál tartani, de a Rögök (Reökök – Cz. I.) nem akarták, hogy egy fíjatal Nőnek nem lehet férfit nevelni. Így elvittek tőlem...”

Továbbiakban elpanaszolja, hogy azóta sok csapás érte: anyja meghalt, háza leégett, s most szerény panziójából él. Őrzi még férjének, Munkácsy édesapjának arcképét, és szeretné Munkácsynak adni. Aláírás (20 évvel a férje halála után!): „özv. *Lieb Mihályné*”. Az élettől megtört asszony szólal meg ebben a levélben. A kezdetleges írásból azt is megállapíthatjuk, hogy nagy műveltségbeli különbség volt Munkácsy édesanyja és mostohája között.

S amikor már tanácstalanul állunk az ellentmondó leveleket olvasva, hajlamosan arra, hogy előbb az egyiknek, aztán a másiknak adjunk igazat, Liebné jelentkezése után fél évvel – különös véletlen! – Munkácsy újabb váratlan rokoni levelet kap, ezúttal bátyjától Eperjesről. A pénzügyörre lett Emil hallotta, hogy Miska híres emberré vált, de csak most (20 év után! – Cz. I.) sikerült a címét megtudnia.

A levél első része mintha a mostoha levelére válaszolna:

„Szeretett Öcsém!

Huszonhárom év telt el azon nap óta, melyen családunkat szeretett jó atyám elhunyt következtében a legvégső csapás érte, és ez volt azon nap, melyen szörnyeteg mostohánk által a szülei házból kiutasítva; mi testvérek bánatteljes szívvel talán örökre búcsúzánk. Azon napon tehát, melyen jó atyánk feledhetetlen jó anyánkat sírjába követé, elszéledtünk és egymást többé nem láttuk.” S bár – mint levele végén írja – Aurél és Gyula meghalt, így hárman maradtak életben (Emil, Miska és Giza – Cz. I.).

„... egyedüli kívánságom testvéreimet, kiket nem ösmerek, ez életben legalább egyszer keblemre szoríthatni és ha ezt elértem, örökre boldognak érzendem magamat.”

Megrendítő sorok: húsz év óta nem találkozott testvéreivel! Szinte hihetetlen.

Ezzel lezárultak a miskolci évek dokumentumai. Sajnos, Papp István leveléből a gyermeknevelésre alkalmatlan, Emil leveléből a szívtelen mostoha alakja látszik igaznak.

*

Munkácsy tehát Csabára került.

„A miskolc–csabai utazásra csak homályosan emlékszem, abban az időben, amikor még se vasút, se jó országút nem volt: hosszú utazás lehetett. De a csabai megérkezés már világosan a fejemben maradt. 1851. november elején történt. Őszi nap, minden szomorúságával, ólomszürke ég és a messziségben fekete foltok tűnnek elő szabályos sorakozásban, élesen kiválva az egyhangú háttérből, amely átszeli a horizontot. Nagybátyám két templomtornyot mutatott a messziségben, az egyik magas volt és karcsú, a második ennek csak a feléig ért, s mégis úgy néztek ki, mintha egymással szembe fordulva beszélgetnének.

– Látod a templomtornyokat? – kérdezte. – Az Csaba.

Már nagyon türelmetlen voltam, hogy új otthonomba érkezzünk, de kocsink megfeneklett az úton. Ló és kocsi fekete sártengerben úsztak, valóságos mocsár közepette. Az utat karók jelezték, amelyeket nagy távolságokban becövekelték a földre. Ennek az volt a célja, hogy az utasok ne tévedjenek oldalra.

Lassan jutottunk előre. A város látképe csodálatba ejtett: hosszú-hosszú utca, egészen alacsony, széles házakkal, amelyek szalmafedelei mintha a földből nőttek

volna ki. Mind rendjében, sorjában állottak, akárcsak a Rue Rivolin, Párisban. A harminchatezer lakosú várost két hosszú utca vágja keresztbe. A középén, ahol az utcák metszik egymást, farkasszemet néz a két templom. Mindenütt csend uralkodik, egy lelkét sem látni sehol, a házakból kutyák rontanak a székérre, hangosan megugatják, aztán ismét eltűnnek a kerítések mögött.

Harang zúg mélabúsan, mire megkérdzem a nagybátyámtól:

– Miért harangoznak itt olyan lassan?

– A toronyóra jelzi az időt – feleli.

Miskolcon sohasem hallottam ilyen kongatást. Egyre tovább haladtunk.”

*

Egy életrajz írásakor alapvető követelmény, hogy az adatok megbízhatók legyenek. Márpedig itt alapos ellentmondás van Munkácsy Csabára kerülésének időpontjában. Önéletrajzában határozottan állítja, hogy 1851 novemberében érkezett Csabára, előbb azonban azt is említi, hogy ez édesapja halála után történt.

Melyik az igazi időpont? 1851 novembere, amint Munkácsy írja, vagy 1852 májusa, amikor meghalt édesapja? A két időpont között hat hónap különbség van!

Az érveket, ellenérveket *Munkácsy Békéscsabán* című könyvemben felsorakoztattam. Közülük csak egyet emelek ki: Munkácsy azt is írja, hogy Csabán édesapja hagyatékából származó tárgyakat talált nagybátyja szobájában. Márpedig az apa 1852. május 14-én halt meg. Mindent összevetve – ellentétben Munkácsy önéletrajzával – Miska 1852 májusának második felében érkezhetett Csabára. (A Csabára kerülés időpontjával kapcsolatos dokumentumokat később újjal bővítjük.)